

KIRČIŲ DYGLIAI TEKSTO GYVATVORĖJE

PAULIUS V. SUBAČIUS

Tekstologams įprasta su didele atida žvelgti į autografų prierašus¹. Dažnai jie yra tas siūlo galas, už kurio patraukus išsivynioja teksto genezė, veikalo istorija, paaiškėja iki tol nereflektuoti kūrybiniai veiksniai. Šiuo požiūriu dėmesį patraukia Juditos Vaičiūnaitės (1937–2001) rankraščiai. Jų apimlūs ir beveik netyrinėti pluoštai saugomi keliose Lietuvos paveldo institucijose, bene didžiausi – Lietuvos literatūros ir meno archyve bei Maironio lietuvių literatūros muziejuje. Poetė kaupė ir saugykloms perdavė įvairias literatūrinio darbo stadijas (nuo ankstyvų juodraštinųjų užrašų iki leidyklinių korektūrų) liudijančius dokumentus, iš jų galima rekonstruoti dešimčių eilėraščių kelias ar net keliolika versijų, daryti prielaidas apie kūrybinio proceso būdingumus.

Ne viename smarkiai braukytame juodraštiname autografe, bet ypač daug kartų trijų strofų eilėraščio, paskelbto antrašte „Elektra“², pirminių versijų užrašuose nuo kai kurių žodžių nuvestos rodyklės į lapo pakraščius ar tuščią erdvę po antrašte. Jos rodo į autorės ranka sutrumpintai prirašytą (ir nubrauktą arba ne) vieną ir tą pačią pastabą, skirtą neabejotinai pačiai sau: „žiūr. į žodyną“ / „žiūr. į žod.“ ~žiūrėti (žiūrėk?) į žodyną. Kaip paaiškinsime toliau, šešių į archyvą patekusių intensyvią genetinę raidą patyrusio eilėraščio autografų, užimančių po vieną gelsvą maždaug A4 formato lapą (*recto*), chronologinė seka nėra akivaizdi, todėl juos nuo I iki VI žymėsime pagal archyvinės numeracijos seką³. Penki žodžiai su nuorodomis tikrinti(s) žodyne išskirti dviejų linijų pabraukimu II autografe, prie keturių tų pačių

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamos „Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programos“ projektą „Tekstas kaip gyvatvorė“ (S-LIP-21-11).

² Judita Vaičiūnaitė, „Elektra“, in: Judita Vaičiūnaitė, *Klajoklė saulė*, Vilnius: Vaga, 1974, p. 118; knygoje eilėraštis datuotas 1971 m.

³ Judita Vaičiūnaitė, [Eilėraščio, paskelbto antrašte „Elektra“, autografai I–VI], in: *Lietuvos literatūros ir meno archyvas* (toliau – LLMA), f. 78, ap. 1, b. 10, l. 11r, 12r, 13r, 14r, 15r, 16r.

žodžių yra rodyklės, vedančios analogiškų priedašų link V autografe, o dar trys – I autografe. Vienais atvejais pirminis užrašymas, dalis redakcinių variantų ir priedašai skiriasi spalva (juodas / mėlynas tušinukas), kitais – tik linijų intensyvumu, tačiau spėtina, kad prie I, II ir V autografų poetės buvo grįžta po kelis kartus su pertraukomis, nes pasitelkti skirtingi rašikliai.

Kokius gi žodžius neilgame eilėraštyje ir kodėl Vaičiūnaitė net po kelis kartus tikrinosi žodyne? Pažymėtieji – daugiausia paprasti, dažnai vartojami žodžiai: „[ledo] lytim“ [in.⁴], „ilgos“ [mot. g. vns. klm.], „maištauta“, „sklaistančios“ [dgs. vard.], „[rankos] mostu“ [vns. in.]. Būtų visai suprantama, jei tokių leksemų žodyne ieškotų asmuo, kurio gimtoji kalba nėra lietuvių. Arba vertėjas, susirūpinęs tikslesniais atitikmenimis. Tačiau analizuojame autorinę lietuvių rašytojos, universitetinių lietuvių filologijos studijų absolventės kūrybą. Subtili užuomina yra pačiuose juodraščiuose. Kai kurie iš žodžių, kurių žiūrėta žodyne, kitu rašikliu nei užrašyti yra sukirčiuoti pačioje eilutėje, pavyzdžiui, „mostù“. Kiti su kirčiais pakartoti paraštėje, pavyzdžiui, „lytis“, o greta alternatyva: „luitùs“. II ir IV autografuose užsirašyta strofos metrinė – penkiapėdžio jambo (pirma ir trečia eilutė hiperkatalektinės) – schema:

˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘
 ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘
 ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘
 ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘ | ˘˘

IV autografe vietoj trūkstamo žodžio eilutėje pasižymėta, kokio akcentinio derinio reikia: „˘˘“. Labiausiai tikėtina prielaida, kad žodyne tikrintas kirčiavimas, nes išbraukti variantai, kurie prasilenkė su metrine schema, jei turėsime galvoje norminį (bendrinės kalbos) kirčiavimą.

Preskriptyvinė bendrinės lietuvių kalbos valstybinio formavimo politika ir praktika, ypač sovietų okupacijos metais, apėmė ir kirčiavimo standartizavimą⁵. Su valdžios palaikymu kalbininkai normintojai stengėsi išnaikinti tarminį ir ypač vadinamąjį žargoninį kirčiavimą, kuris būdingas miestų gyventojams ir laikytas svetimų kalbų įtakos padariniu. Už esą nederamą kirčiavimą oficialių išpėjimų susilaukdavo radijo ir televizijos žurnalistai, aktoriai, nuolat barti mokytojai. Išmokti kirčiavimo normą buvo

⁴ Forma sutrumpinta, todėl ją galima interpretuoti ir kaip vienaskaitą, ir kaip daugiskaitą.

⁵ Žr. Eligijus Raila, Giedrius Subačius, „Lietuvių kalbos normintojai ir norminimo praktikos“, in: *Lietuvių kalbos ideologija: Norminimo idėjų ir galios istorija*, sudarė Loreta Vaičekauskienė, Nerijus Šepetyš, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2016, p. 132–135.

nelengvas reikalas – net absoliuti dauguma profesionalių lituanistų šiek tiek nukrypdavo nuo teorinio standarto. Aptariami autografai byloja, kad Vaičiūnaitei natūraliai susidėliojusi ritminė struktūra itin dažnai neatitiko norminio kirčiavimo, o tuomet ji ieškojo alternatyvos.

Pavyzdžiui, II autografe eilutės *c*⁶ variantas (pusjuodžiu šriftu metrinę schemą atitinkanti kirčio vieta išskirta mūsų, – P. V. S.): „ateina ledo lytim. Šitiek verkta“, – atmestas, nes bendrinis įnagininko kirčiavimas: *lytiñ*. V autografo eilutėje *d* tarp dviejų alternatyvų buvusio varianto: „tiek maištauta ir po tokios ilgos“, – atsisakyta, nes bendrinis kirčiavimas: *maištáuta*. Kitoje, spėtina, ankstesnėje eilėraščio versijoje (IV autografas) visa eilutė *d*: „trumpai apkirptą galvą miglos gobs“, – atmesta pasitikrinus, kad reikia kirčiuoti: *àpkirptą*. Ir virš šio žodžio net užsirašyta pastaba sau: „negerai“.

Norint adekvačiai interpretuoti išskirtinį genezės atvejį, kai radikalaus autoredegavimo imtasi kirčiavimo normos vardan, būtina atožvalga į Vaičiūnaitės poezijos teminį, semantinį ir kalbinį savitumą, taip pat – neįprastą sovietinių rašytojų kontekste jos laikyseną ir biografiją. Trumpai priminsime kelis žinomus dalykus, kurie išryškina kontrastą tarp, viena vertus, jos kaip emancipacijos bei laisvo meninio gyvenimo (kiek tai buvo įmanu komunistinio totalitarizmo sąlygomis) ikonos⁷ ir, kita vertus, vergiško, baugaus poetės nuolankumo prieš kalbos norminimo sistemą. Kuo gi Vaičiūnaitė labiausiai skyrėsi nuo to meto lietuvių menininkų? Būdama „tikra urbanistė“⁸ ji visiškai neįtūtė nostalgijos kaimui, artimumo tradicijai žemdirbiškam gyvenimo būdui ir folklorui⁹. O šieji buvo teminės bei

⁶ Čia variantų vieta dėl aiškumo nurodoma pagal hipotetinius publikuotos versijos eilučių sekos nuo *a* iki *l* atitikmenis; kaip bus matyti iš toliau pateikiamo avanteks-to, eilėraščio genetinio proceso rekonstrukcijos suponuojama eilučių dispozicija yra komplikauta.

⁷ Plg. Solveiga Daugirdaitė, „Lyčių santykių vaizdavimas sovietmečio literatūroje“, in: *Sovietmečio lietuvių literatūra: Reiškiniai ir sąvokos*, sudarytojai Algis Kalėda, Rimantas Kmita, Dalia Satkauskytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 484.

⁸ Violeta Kelertienė, „Vilnius literatūrinėje vaizduotėje“, in: Violeta Kelertienė, *Kita vertus...: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 179.

⁹ Kaip tai buvo neįprasta andainykštėje tikrovėje, byloja paradoksali situacija iš straipsnio autoriaus lietuvių filologijos studijų Vilniaus universitete, prasidėjusiu 1986 m. rudenį. Įvadinio *Naujausios lietuvių literatūros* dalyko dėstytoja apibūdino, kad Vaičiūnaitė rašo miesto temomis. Tačiau per seminarą nagrinėti iš beveik dviejų tūkstančių poetės kūrinų pateikė itin retą jos eilėlavimą kaimiškais motyvais, seneliams dedikuotą dviejų eilėraščių ciklą „Gimtadienis Piliakalnių kaime“. Piliakalniuose, dabartiniame Jonavos rajone, Vaičiūnaitė kelis syk lankėsi dėdei poetui Petru Vaičiūnui skirtų memorialinių renginių metu. Ironiška, kad šis ciklas, kurio antroji dalis yra beveik išimtinis folkloriškos stiliškos

idėjinės dominantės ir esminis inspiracijos šaltinis daugumos socialistinio realizmo vengusių rašytojų kūryboje iki pat XXI a.

Vaičiūnaitės poetinio vyksmo svarbiausios erdvės yra miestas, kurio „realijos matomos dabarties – praeities sankirtoje“¹⁰, istorija ir Antikos kultūra. Gamta jos eilėraščiuose irgi miestiška – debesys ir paukščiai virš varpinių, medžiai senamiesčio kiemuose, svetimšalės azalijos ir hiacintai ant palangės šalia varinio kavinuko. Jau dešimtmetės paeiliavimas jos pačios iliustruotas triaukščio daugiabučio piešiniu¹¹ – panašaus į tą, kuriame gyveno vaikystėje Kaune (dabar – Gedimino g. Nr. 56)¹². Vaičiūnaitė bene pirmoji lietuvių poezijoje pavartojo tarptautinius žodžius: „vermutas“¹³, „džemperis“¹⁴, „kolibris“¹⁵, „fejerija“¹⁶ ir kt. Beje, *fejerijos* nėra nei didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne*, nei *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* – tiek spausdintinėse, tiek atnaujintose ir papildytose elektroninėse versijose¹⁷.

Rankraščių užminta mįslė apie žodyną ir kirčiavimą susijusi su dominuojančia Vaičiūnaitės poezijos tematika, o drauge – su jos biografija. Vaičiūnaitės gimtoji kalba buvo lietuvių, tačiau dėl tėvų medikų studijų svetur ir daugiatautės miesto aplinkos tai toli gražu nebuvo bendrinė kalba ar tarmė. Daugelio kaimynų vaikai kalbėjo lenkiškai, vokiškai, jidiš. Dargi jos

atvejis Vaičiūnaitės poezijoje, kaip būdingas (!) jos kūrybos pavyzdys buvo įdėtas tiek į sovietinę chrestomatiją vyresniųjų klasių moksleiviams, tiek į postsovietinę reprezentacinę antologiją; žr. *Tarybinės lietuvių literatūros chrestomatija XI klasei*, d. II, sudarė Jonas Barcys, Kaunas: Šviesa, 1984, p. 490–491; *Dvidešimto amžiaus lietuvių poezija: Antologija*, d. 2, sudarė Vytautas Kubilius, Vilnius: Vaga, 1995, p. 151–152.

¹⁰ Rita Tūtlytė, „Judita Vaičiūnaitė: plaka širdis po ledu“, in: Rita Tūtlytė, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, p. 163.

¹¹ [Judita] Viktorija Vaičiūnaitė, [Vaikystės eilėraščių sąsiuvinis, 1947–1948], in: *Maironio lietuvių literatūros muziejus*, GEK-69709, Inv. R1 5956, [nenumeruota].

¹² Judita Vaičiūnaitė, *Mabre viešbutis: Memuarinė proza*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, p. 5–6.

¹³ Judita Vaičiūnaitė, [Eilėraščio „Baltas dangus“ juodraščiai], in: *LLMA*, f. 78, ap. 1, b. 10, l. 2r, 5v, 14r.

¹⁴ Judita Vaičiūnaitė, [Eilėraščių ciklo „Šerkšnas“ juodraščiai], in: *LLMA*, f. 78, ap. 1, b. 9, l. 3r, 8r, 11r.

¹⁵ Judita Vaičiūnaitė, [Eilėraščių ciklo „Fejerija“ juodraščiai], in: *LLMA*, f. 78, ap. 1, b. 6, l. 1r, 2r, 3r.

¹⁶ Judita Vaičiūnaitė, [Eilėraščių ciklo „Fejerija“ juodraščiai], in: *LLMA*, f. 78, ap. 1, b. 6, l. 1r, 3r.

¹⁷ Žr. *Lietuvių kalbos žodynas*, in: <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/>; *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, in: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/>.

vardas *Judita* anuometiniame Lietuvos kontekste buvo neįprastas – biblinis, bet visiškai nebūdingas tautinei kaimiškai kultūrai. Pagal gimimo metrikų registrų duomenis iki XX a. pradžios nebuvo nė vienos lietuvės mergaitės, pavadintos tokiu vardu, o Vaičiūnaitės gimimo metais šį vardą turėjo vos kelios moterys¹⁸, matyt todėl, kad jis buvo laikomas žydišku. Aštuoniolikmetę, įsikūrusią Vilniaus senamiestyje, kaip byloja išpūdingi atsiminimų škiečiai *Mabre viešbutis*, supo įvairiakalbė, pirmiausia lenkakalbė išsilaikiusių senųjų gyventojų bendruomenė¹⁹. Nors poetė baigė lietuvių filologijos studijas Vilniaus universitete, jos tartyje iki gyvenimo pabaigos buvo gerai girdėti bendrinei kalbai ir tarmėms nebūdingas akcentas ir, kai kurie kalbininkai sakytų, žargoninis kirčiavimas²⁰. Nepavyko aptikti Vaičiūnaitės nusiškundimų, kad dėl to ji būtų patyrusi kritikos. Skebtos arba archyvuose prieinamos poetės refleksijos apie kūrybos ir leidybos procesą – labai taupios, fragmentiškos, pozityvios. Vos keli puslapiai, 1992 m. rašyti rinkiniui *Rašytojas ir cenzūra*, paiso bendros leidinio dvasios ir atskleidžia susidūrimus su nepalankiu sovietiniu kontekstu, bet beveik be detalių²¹. Taip pat beveik nežinoma vienalaikių rašiška užfiksuotų redaktorių pastabų ir taisyčių. Tačiau juodraščiai byloja lingvistinę savicenzūrą. Juose apstu ženklų, kad dėtos didelės pastangos žūtbūt prisiderinti prie „taisyklingo“ kirčiavimo ir kitų bendrinės kalbos sąlygotumų. Ne tik apžvelgtuose, bet daugelyje autografų yra metrinė schemų, pagal žodyną susižymėtų kirčių, prie atmesto varianto prirašytų žodžių sekų, liudijančių, kaip ieškota su ritmika derančios semantiškai artimos alternatyvos. Vienu kitu atveju eilėraščio istorija – autore dagavimo ir (ne)publikavimo duomenys – implikuoja prielaidą, kad būtent kirčiavimo nesėkmė nutraukė genetinį procesą. Suvokimas, kad sklandžiai susidėliojusią, pasitenkinimą kėlusią eilutę teks taisyti dėl prasilenkimo su tarties norma, Vaičiūnaitei tapo priežastimi nusivilti, palūžti, atsisakyti tobulinimo ir kūrinio paskelbimo.

Manytume, kad taip nutiko su eilėraščių pora, kurios bendrą antraštę Vaičiūnaitė juodraščiuose rinkosi net iš aštuonių variantų: „Maskaradinis miestukas / Maskaradiškas miestukas / Sena plokštelė / Oranžiniai smuikai / Reklaminė saulė / Maskaradiškas ciklas / Fejerverkiškas ciklas /

¹⁸ Žr. Lietuvos Respublikos piliečių vardų sąvadas, in: <https://vardai.vlkk.lt/statistika/>.

¹⁹ Žr. Judita Vaičiūnaitė, *Mabre viešbutis*, p. 98–100.

²⁰ Žr. *Rašytojų balsai*: [Garso įrašai], d. 2, [audiokasetė], Vilnius: Lietuvos radijas, 2002.

²¹ Judita Vaičiūnaitė, „Žvaigždė ant plonyčio stiebo“, in: *Rašytojas ir cenzūra*, sudarė Arvydas Sabonis, Stasys Sabonis, Vilnius: Vaga, 1992, p. 194–197.

Neskoningas ciklas²². Autografuose²³ yra tiek metrinų schemų, tiek sukirčiuotų žodžių, tiek nuorodų žiūrėti į žodyną, tiek lingvistinių pastabų sau, pavyzdžiui: „Esamasis tariamasis laikas!“ Abi ciklo dalis gerokai taisiusi ir jau perrašiusi į švarraštį (III autografas), poetė išsiaiškino, kad antrosios dalies antrąją eilutę sukirčiavus pagal tuometinį bendrinės kalbos standartą, metras subyra. Nuoroda: „paž[iūrėti] į žodyną“, – pridėta prie žodžio „smūlkiai“ – tikriausiai Vaičiūnaitė iš pradžių abejojo, ar nereikia kirčiuoti „smulkiai“ (pusjuodžiu šriftu tariamoji kirčio vieta išskirta mūsų, – P. V. S.). Tačiau paaiškėjo, kad metro neatitinka kito tos pačios eilutės žodžio – „bergždžiai“ – norminis kirčiavimas. Pagal metrą turėtų būti: „bergždžiai taip ir smūlkiai“. Spėtina, kad poetė, jau ieškojusi, bet neradusi šiam žodžiui geros alternatyvos – tai matyti iš II autografo – ilgainiui nuleido rankas.

Pirmosios dvi eilėraščio eilutės, perteikiančios sintetinių mimetinių vaizdinį, buvo išlikę nepakitusios per visus klampaus autoredagavimo etapus, o tai byloja, kad jas pakeitus ar deformavus, visas eiliavimas netenka šerdies, išpūdžio iniciacijos. Tad Vaičiūnaitė paskelbė tik vieną, pirmąją, ciklo dalį pavadinimu „Fejerija“²⁴. Pabrėžtina, kad didžiumą jos kūrybos sudaro ciklai po du ar daugiau eilėraščių²⁵. Ciklinis principas poetei buvo labai svarbus, tačiau šiuo atveju dėl neįveiktos bendrinės kalbos užkardos, jo atsakyta. Apmaudu, nes rankraščiu likęs eilėraštis, mūsų požiūriu, yra žaismingas, lengvai bravūriškas, sklandus ir itin būdingas Vaičiūnaitėi. Eilėraščio instrumentaciniai rimai, ypač: „kapeikos / peiktos“ ir „žaliavą / žavią“, – išskirtinai originalūs. Tekstui puikiai tinka Rimvydo Šilbajorio ištara: „Vaičiūnaitės [...] garsų pasikartojimo sistema visame eilėrašty ir kiekvienoje eilutėje yra taip suderinta su žodžių tiesioginėmis ir perkeltinėmis prasmėmis, kad iš tų žodžių ir garsų santykio išskyla dar gilesnis paslėptas

²² Vilniaus universitete mūsų dėstomo dalyko „Tekstologija“ atsisakaitumui 2023 m. rudenį studentė lituanistė Gabija Kišonaitė buvo pasirinkusi analizuoti šio ciklo autoredagavimo procesą ir variantiškumą; šioje ir tolesnėje pastraipoje iš dalies pasinaudota jos pastabomis.

²³ Judita Vaičiūnaitė, [Eilėraščio, paskelbto antrašte „Fejerija“, ir antro nepublikuoto eilėraščio, ankstyvose versijose sudariusių ciklą, autografa I–III], in: *LLMA*, f. 78, ap. 1, b. 6, l. 1r, 2r, 3r, 4r, 5r, 6r.

²⁴ Judita Vaičiūnaitė, *Klajoklė saulė*, p. 220; knygoje eilėraštis datuotas 1971 m.

²⁵ Ciklus iš dviejų eilėraščių Vaičiūnaitė vadino iš bendrinės kalbos guitu germanizmu *dubultas/dubultiškas* ~dvigubas; aptariamo ciklo III autografo viršuje užsirašyta pastaba: „pažiūrėti į kitus senus Dubultiškus eilė[raščius]“ (l. 5r), – o kitame juodraščių pluošte ant lapo, kuris pagal lankstymo žymes, matyt, atlikęs aplankėlio funkciją, pasižymėta: „naujų Dubultų eilėraščių juodraščiai“, in: *LLMA*, f. 78, ap. 1, b. 10, l. 7v.

išgyvenimas, kurio vieni tie žodžiai patys išsakyti negali²⁶. Atkreiptinas dėmesys į neišsipildžiusio ciklo semantinius ir fonetinius sąskambius su klasikiniu ciklu „Priemiesčiai“, kurio eilutės: „Ateis sekmadienis. Ant duonos tepsim bučinius / ir sviestą“²⁷, – yra vienos žinomiausių lietuvių poezijoje. Visa tai motyvuoja atmestojo eilėraščio vėliausios genetinės stadijos tekstą (III autografas) čia pacituoti ištiesai²⁸:

2.

Krautuvės prietemoj kybo oranžiniai smuikai.

Blizga reklamoje saulė...

Bergždžiai taip ir smulkiai

mintys subyra ir skamba lyg skurdžios kapeikos.

Pigios dainelės – ne kartą išgrotos ir peiktos.

Vyrų kaklaskarės plakas. Pro džiaustomus baltinius

mirga cukrainės, ledainės, kavinės, arbatinės...

Viskas pateks į pasąmonės sujauktą žaliavą.

Kaip man užmiršti tave, neskoningą ir žavią?

Tie sidabriniai keli saldainukai kišenėj

Graudžiai sulimpa.

Kas buvo – kartosis ir šiandien.

Ką gi. Kaubojišką mažą miestuką išvaikštau.

Taip maskaradiškai marga, taip miela, taip vaikiška.²⁹

²⁶ Rimvydas Šilbajoris, „Šviesa ir spalvos Juditos Vaičiūnaitės poezijoje“, in: Rimvydas Šilbajoris, *Netekties ženklai: Lietuvių literatūra namuose ir svetur*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 425.

²⁷ Judita Vaičiūnaitė, „Ateis sekmadienis...“, in: Judita Vaičiūnaitė, *Per saulėtą gaublį*, Vilnius: Vaga, 1964, p. 12; į ciklą „Priemiesčiai“ pertvarkyta rinktinėje *Klajoklė saulė* (p. 21).

²⁸ Pomirtiniuose Vaičiūnaitės *Raštuose* autografų medžiaga neoperuojama; rengėjos įvadiniame straipsnyje anonsuojama, kad bus skelbiami „vertingiausi archyve likę eilėraščiai“, tačiau antro tomo „Komentaruose“ sakoma: „Vaičiūnaitė paliko vos keliolika niekur nepublikuotų eilėraščių. Nors žadėję, poetės ir jos dukros valia jų neskelbiame“; žr. Gintarė Bernotienė, „Branginusi šviesos gelmes“, in: Judita Vaičiūnaitė, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Gimtasis žodis, 2005, p. vi; [Gintarė Bernotienė], „Komentariai“, in: *Ibid.*, t. 2, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007, p. 750. Teiginys apie neskelbtų kūrinių apimtį nelaikytinas patikimu, dokumentinių nuorodų į minėtus Vaičiūnaitės valios pareiškimus nėra, archyvuose nebuvę nustatyta jokių priegios prie jos rankraštinės medžiagos ir pasitelkimo akademiniiais tikslais apribojimų; nenoras vėlesniu kūrybos laikotarpiu grįžti prie anksčiau leidybos parašėje likusių kūrinių būdingas daugeliui rašytojų; todėl ekstensyvus autografų tekstų ir faksimilių publikavimas vargiai galėtų būti kvestionuojamas filologinės etikos atžvilgiu.

²⁹ II autografe buvusi akivaizdi gretutinius rimus atitinkančių dvielių strofų struktūra III autografe nėra grafiškai išreikšta.

Grįžkime prie tais pačiais metais parašyto eilėraščio „Elektra“, nuo kurio aptarimo pradėjome straipsnį ir kurio ankstyvose versijose buvo kur kas daugiau nenorminio kirčiavimo *dygliu*, tačiau Vaičiūnaitė grūmėsi su jais tol, kol pasiekė, jos akimis, skelbtiną rezultatą. Žinoma, variantų, įskaitant skirtingus pavadinimus, gausą šio kūrinio juodraščiuose aiškintume toli gražu ne vien atožvalga į kalbinę taisyklingumą, bet ir poetiniais – subtilesnės, įtaigesnės raiškos – sumetimais. Iš šešių autografų ir spausdintos versijos sudėliotas avantekstas byloja: stabili, nekitusi, autorės nekvestionuota buvo tik pirmoji eilutė ir paskutinis eilėraščio žodis. Todėl tai, kas liko tvaru iš pirminės teksto būklės, skatina svarstyti, koks poetinės ištakos ir publikuoto rezultato santykis, kokia mintis, idėja, vaizdinys, pasakojimo fragmentas ar struktūrinis derinys buvo vara, kurios dėka kūrinys užmegzta ir po kelių radikalių redakcinės transformacijos bangų didelėmis pastangoms baigtas. Mėgindami pagrįsti į šiuos klausimus atsakančią eilėraščio steigimo hipotezę, pirmiausia pateiksime jo genetinės raidos rekonstrukciją, kuri remiasi prielaida, kad mūsų anksčiau pagal archyvinę foliaciją sunumeruotų autografų tikroji užrašymo seka buvusi tokia:

IV → II → I → V → VI → III.

Svarbu patikslinti, kad tai spėtina pirminio autografų užrašymo, bet nebūtinai ir juose esamų taisymo sluoksnių seka, kuri gali būti kur kas komplikuočiau. Maža to, šiuolaikinė genetinė kritika avantekstą suvokia ne kaip faktinės rašymo tikrovės procesualumo atitiktį, t. y. redaguotų tekstų, kuriuos liudija chronologiškai išdėstyti autografa, objektyvią visumą, bet kaip tekstologo interpretacinį konstrukta³⁰.

Toliau variantai teikiami po eilutę visos eilutės apimtimi (t. y. juodraštyje esant bent vieno eilutės elemento keitimui, ją dar kartą perrašome visą), idant būtų akivaizdus artimiausias kontekstas. Išimtis – akivaizdžiai nebaigtos eilutės arba, palikus pradžioje tuščią tarpą, menamoje eilutės pabaigoje užsirašytas rimuojamas žodis, tuomet trūkstantas segmentas žymimas daugtaškiu laužtiniuose skliaustuose. Toks avanteksto modeliavimas pasirinktas kaip taupiausias genetinės sekos kritinis fiksavimas. Jis koreliuoja su daroma prielaida, kad teksto perkėlimas iš vieno juodraščio į kitą vyko ne vien žiūrint į ankstesnį užrašymą, bet ir iš aktyviosios atminties, taisymas prasidėdavo dalinai iš naujo, todėl kūrybinį mąstymą patikimiau atspindi

³⁰ Plg. Pierre-Marc de Biasi, „Toward a Science of Literature: Manuscript Analysis and the Genesis of the Work“, in: *Genetic Criticism: Texts and Avant-Textes*, edited by Jed Deppman, Daniel Ferrer, Michael Groden, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004, p. 43.

mažiausio metroritmiškai organizuoto rimuojamo segmento dinamika. Suprantame, kad – deja – tokios formos spausdinta pateiktis apsunkina viso posmo ar viso eilėraščio, koks jis buvo kuriuo nors vienu kaitos momentu, perskaitymą, tačiau dėl gausių ir šokinėjančių tarp atkarpų taisyčių sinchroniška versija kaip nuosekli tekstinė būklė neegzistavo iki beveik švaramo genezės etapo (VI ir III autografų). Taip pat reikia turėti galvoje, kad ne kartą grįžta prie ankstesnių variantų, jog ta pati alternatyvi frazė ar forma išbandyta po kelis kartus, todėl įmanu perteikti atkarpos fliuktuacijos diapazoną ir principinį kaitos vektorių, bet vargiai pavyko tiksliai identifikuoti kiekvieną dažnai ciklinį minties judesį.

Ankstyvoje genezės stadijoje besiformavusios trijų katrenų struktūros eilutes žymime mažosiomis raidėmis nuo *a* iki *l*. Tais atvejais, kai taisyimas dėl eilutės ribą peržengiančių sintaksinių semantinių jungčių vedė prie tarpusavyje nebesuderinamų alternatyvų, eilutės variantų grupes numeruojame, pvz.: *c1*, kuri atitinka *d1*, ir *c2*, kuri atitinka *d2* etc. (nulis pridedamas prie visai atmestos antrojo posmo versijos eilučių). Juodraščiuose skyryba nesisteninga, punktuacijos ženklai sunkiai identifikuojami, tad jos variantus perteikiame tik ten, kur ji reikšminga sintaksinėms jungtims, skaidymui į sakinius. Dešinėje pusėje žymime autografo numerį (numerius) ir užrašymo/taisymų sluoksnį (sluoksnius). Kai hipotetiškai tuo pačiu redagavimo etapu užrašyti keli variantai, pateikimo seka atitinka spėtiną alternatyvų įvedimo ir (ar) atmetimo seką. Kai paraštėse išbandant sąskambį varijuotas tik paskutinis eilutės žodis, juos pateikiame po tildės ženklo kaip stačiais brūkšniais atskirtų alternatyvų eilę. Originalų rašiklio (juodi ir mėlyni mažiausiai dviejų liejimo profilių tušinukai) kaitos ir grafikos (išdėstymas, pabraukimai, išbraukimai, posmų metrinės schemas) neatspindime, į ją atsižvelgę rekonstruojame genetinę seką. Kursyvu surinkta tai, ką interpretuojame kaip autokomentarą (ne eilėraščio dalį) ir pridedame prie atitinkamos teksto vietos, įkypu brūkšniu pažymėdami eilutės lūžį. Greta rankraštinų versijų su sigla „P“ teikiama ir išskiriama publikuotoji.

Tuščias pliažas	[IV, II, I.2, V.2, VI, III]
Tuščiam pliaže	[II.1]
Aktorė	[II.1]
Po spektaklio	[V]
Elektra	[P]
a. Ir moteris, vaidinusi Elektra,	[IV–P]
<i>balta – juoda / (gal dar raudona)</i>	[IV.1]
b. pakilus po ilgos sunkios ligos,	[IV]
pakilus po sunkios ilgos ligos,	[II, II.2]
pakilus po sunkios nykios ligos,	[II.1, I.1]
pakilus po beviltiškos ligos,	[II.1, I.1, V.1]
pakilus ką tik po sunkios ligos,	[I, V, VI, III, P]
c1. apšalusiu pajūriu eina. ~	[IV]
~ Atlekia atskeltų netektų prislėgtą	[IV.1]
ledu ateina. Jos kančios prislėgtą	[II.2]
per ledą eina. Tos kančios prislėgtą	[II.2]
per lytis eina. Tos kančios prislėgtą	[II.3]
<i>ant būsimo laiko</i>	[II.3]
ateis ledu. Nemigos prislėgtą	[II.4]
ateis per ledą. Nemigos prislėgtą	[II.4]
c2. nueina ledo lytim. Šitiek verkta	[II]
<i>žiūr. į žod.</i>	[II.3]
tuščiu pajūriu eina. Šitiek verkta	[II.1, I.1]
ateina ledo luitais. Šitiek verkta	[II.1, I]
~ Elektra spektra prislėgta veikta	
sekta perkrauta telkta kelta	[II.3]
ateina ledo lytim. Šitiek verkta	[I.1]
<i>žiūr. į žod.</i>	[I.2]
ateina ledo lytim. Šitiek verkta	[I.3]
ateis per ledo luitus. Šitiek verkta	[V]
ateis per ledo lytis. Šitiek verkta	[V]
<i>žiūr. į žod.</i>	[V.1]
<i>lytis / luitūs</i>	[V.2]
ateis tuščiu pajūriu. Šitiek verkta	[V.2, VI]
Čia ledo luitais eis. Kai [...]	[V.2]
ateis čia ledo luitais. Šitiek verkta	[V.2]
ateina ledo luitais. Šitiek verkta	[III, P]

- d1. trumpai apkirptą galvą miglos gobs [IV.1]
 trumpai apkirptą galvą miglos gobs [IV.2]
     (negerai) [IV.2]
 Miglos prislėgtą galvą miglos gobs [IV.2]
 kančios prislėgtą galvą rūkas gobs [IV.2]
 jos tamsią kirptą galvą ūkas gobs [II.2]
 išdidžią tamsią galvą ūkas gobs [II.4]
- d2. [...] ilgos [IV]
 ir maištauta. Ir po tokios ilgos [II, I.1]
     žiūr. į žodyną žiūr. į žod. [II.3, I.2]
ir keršyta. Ir po tokios ilgos [II.1, I.2, III, P]
 ir neapkęsta. Po tokios ilgos [II.1, I]
 tiek keršyta. Ir po tokios ilgos [I.1]
 ir keršyta, sulaukta tos ilgos [V]
 ir maištauta, sulaukta tos ilgos [V]
     žiūr. į žod. žiūr. į žod. [V.1]
 ir keršyta. Sulaukta tos ilgos [V.2, VI]
- e0. O apsnigtuos šiltadaržiuos jau skleidžias [IV]
 O apsnigtuos šiltadaržiuos pražysta [IV.1]
 O šiltnamiuos pro lengvą sniegą skleidžias [IV.1]
     ~ atlaidžios | klaidžios [IV.2]
 O šiltnamiuos pro šviesų sniegą skleidžias [IV.2]
 kur šiltnamiuos po sniegu pražysta [IV.1]
 šiltadaržiuose po sniegu pražysta [IV.1]
- e1. Senas knygas ar patį laiką sklaistančios [II.2]
 Lyg seną knygą – patį laiką sklaistančios [V.2]
- e2. kovos – atomazga. Ir rankos sklaistančios [III]
     žiūr. į žod. [II.3]
 kovos – atomazga. Ir laiką sklaistančios [II.3]
 atomazgos, lyg skraistę – rūką sklaistančios [V, VI]
 atomazgos. Miglas lyg skraistę sklaistančios [V]
     žiūr. į žod. [V.1]
- e3. kovos – atomazga. Po salę skraidęs [I]
kovos – atomazga. Po laiką skraidęs [I.1, III, P]
 kovos – atomazga. Po rampa skraidęs [I.3]
- f0. ligoninėms ir scenoms skirtos rožės. [IV]
 raudonos, tamsios scenoms skirtos rožės. [IV.1]

- raudonos, tamsios scenai skirtos rožės. [IV.1]
 raudonos, tamsios jai paskirtos rožės. [IV.2]
- f1. jos silpnos rankos suteptos krauju [II.2]
 jos silpnos rankos vėl almės [?] krauju [II.4]
 jos silpnos rankos susiteps krauju [II.4]
 jos silpnos rankos kraują vėl pajus [II.5]
 jos silpnos rankos kraują vėl pajaus [II.5]
 jos silpnos rankos kraują nusiplaus [II.5]
 jos rankos silps. Bet kraujas neapdžius. [V, VI]
- f2. Senas knygas, sustings mostu plačiu [III]
       žiūr į žod. [II.3]
 Senas knygas, sustings mostų plačiu [II.4]
 [...] senų knygų [...] [II.3]
       ~ pačiu [II.4]
- f3. jos silpnas balsas lieka tuo pačiu [I, III]
 nusilpęs balsas lieka tuo pačiu [I.1]
 gilus jos žvilgsnis liko tuo pačiu [I.1]
 nusilpęs balsas liko tuo pačiu [I.2]
 maištingas žvilgsnis liko tuo pačiu [I.3]
 maištingas balsas lieka tuo pačiu. [III.1]
jos silpnas balsas aidi virš plačių [P]
- g1. Ir akys bus didžiulės, gilios, skaisčios [II.2]
 Ir akys bus didžiulės, tamsios, skaisčios [II.2]
 Ir akys bus didžiulės, jaunos, skaisčios [II.4]
 O akys bus didžiulės, gilios, skaisčios, [V]
 Tik akys bus didžiulės, gilios, skaisčios, [V]
 Tik akys bus didžiulės, jaunos, skaisčios, [V]
 Tik akys bus didžiulės, tamsios, skaisčios, [V.2, VI]
- g2. Tamsi kirpta galva. Ir ūko skraistės [II, I, III]
- g3. **smėlynų. Apkirpta galva. Lyg skraistės –** [P]
- h1. ir vėjas plaks jos senstančius pečius [II.2]
 o vėjas plaks pavargusius pečius [II.4]
 ir vėjas plaks pavargusius pečius [V]
 ir vėjas plaks jos senstančius pečius [V]
 ir vėjas plaks jau senstančius pečius [V.1, VI]
- h2. ant išdidžių pavargusių pečių. [III]
 ant senstančių pavargusių pečių. [II, I]
 ant kenčiančių pavargusių pečių. [II.1]

- ant kenčiančių maištaujančių pečių. [II.1]
 ant išdidžių pavargusių pečių. [I.1]
 ant senstančių maištaujančių pečių. [I.1]
 ant išdidžių išdžiūvusių pečių. [I.1]
 ant išdidžių sulysusių pečių. [I.1]
 ant išdidžių jau senstančių pečių. [I.2]
 ant vaikiškų jau senstančių pečių. [I.2]
 ant dar liaunų jau senstančių pečių. [I.2]
 ant išdidžių paliegusių pečių [III]
 ant senstančių paliegusių pečių [III.1]
 h3. **jai plakas ūkas ant siaurų pečių.** [P]
- i. O moteris po tragiško spektaklio [IV]
     ~ pagalio | pakelia | atleikia | aklo [IV]
Ir moteris po tragiško spektaklio, [IV.1, II, I, V, VI, III, P]
 j1. po tuščią pliažą žvalgos lyg po sceną [IV]
     ~ seną | rusena | paseno [IV]
 tuščiam pliaže sustoja tartum scenoj [IV]
 j2. **trapi ir vieniša tuščiam pliaže,** [IV.1, II, I, V, VI, III, P]
 trapi ir vieniša [...] [IV.1]
 ? až [...] [IV]
 k1. jos tamsios gilios akys nepaseno. [IV]
 k2. sustingsta. tik žuvėdrų klyksmas atleikia [IV.1]
 sustingsta. Tik žuvėdrų klyksmas atleikia [IV.1, II]
sustoja. Ir žuvėdrų klyksmas atleikia [II.1, I, III, P]
 sustos. Girdės – žuvėdrų klyksmas atleikia [II.5]
 sustingsta. Ir žuvėdrų klyksmas atleikia [I.1]
 sustos. Klausys – žuvėdrų klyksmas atleikia [V]
 sustings. Klausys – žuvėdrų klyksmas atleikia [V]
 sustings. Išgirs – žuvėdrų klyksmas atleikia [V.2]
 sustos. Išgirs – žuvėdrų klyksmas atleikia [VI]
 l. Ir iš [...] [IV.1]
iš jūros, iš tamsos. Ir tai – pradžia. [IV.1, II, I, III, P]
 iš jūros, iš nakties. Ir tai – pradžia. [IV.2, II.1, I.1]
 iš sutemų. Ir tai pati pradžia. [IV.2]
 iš jūros, iš nakties. Dabar – pradžia. [II.1]
 iš prietemos. Ir tai – pati pradžia. [II.1]
 iš prietemos. Supras, kad tai pradžia. [II.5, V]

iš jūros, iš nakties... [?] bus pradžia.	[V]
iš jūros, iš nakties... Tai bus pradžia.	[V.2]
iš jūros, iš tamsos... Supras – pradžia.	[V.2]
iš prieblandos. Supras, kad tai – pradžia.	[VI]

Autografuose kartota antraštė „Tuščias pliažas“ / „Tuščiam pliažė“ leidybos etape pakeista, nes sudarant rinkinį eilėraštis įdėtas į poskyrį „Amfora“ su kitais graikų mitologijos motyvų kūriniais – „Nikė“, „Driadė“, „Orfėjas ir Euridikė“ bei garsiuoju Odisejo moteris įbalsinančiu ciklu „Keturi portretai“³¹. Kaip matyti iš avanteaksto, alternatyvų ieškota daugeliui žodžių ir sąskambių. Ilgainiui visai atsisakyta ankstyvoje versijoje buvusios antro posmo užuomazgos, kurioje keitėsi vyksmo erdvė, ir liktasi vien prie pajūrio lokacijos; taip pat atmesta iliustratyvi nuoroda į Elektros mitą – krauju suteptų rankų vaizdinys. Šis katrenas redaguotas intensyviausiai, net iš trečios jo versijos publikuotoje teliko keturi žodžiai: „laiką“, „silpnas“, „plakas“, „pečių“.

Pamėginsiu pagrįsti prielaidą, kad kūrybinis impulsas, kurį siekta eilėraštyje „Elektra“ harmoningai išreikšti, buvo ne tekstinės, o mimetinės prigimties. Plėtota ne sėkminga frazė, intertekstinė nuoroda, netikėtas sąskambis ar poetinė metafora, bet stengtasi įžodinti patirtinį vizualinį motyvą ir nefikcinį, biografinį pagrindą turintį naratyvinį konstrukta. Pajūris žiemą, Elektrą vaidinusi aktorė, jos įveikta liga ir naujo gyvenimo etapo paskelbimas – štai konstrukciniai elementai, iš kurių generuojamas kūrinys. Taisyčių analizė byloja, kad būtent minėtus elementus Vaičiūnaitė norėjo perteikti, išlaikyti, o poetinio vaizdo detales dėliojo it *Legó* kaladėles, kad tik pagal norminius kirčius išeitų taisyklingas metras ir grakštus rimas. Vien rimuotam deriniui su pirmos eilutės paskutiniu žodžiu „Elektrą“, matyt, nepatenkinta trečios eilutės pabaigos sąskambiu „verкта“ (vis dėlto likusiu publikacijoje), Vaičiūnaitė užsirašė dešimt pavienių ar jau į frazes įkomponuotų alternatyvų: „spektrą“, „prislėgta/-a“, „veikta“, „sekta“, „perkrauta“, „telktą“, „kelta“, „atlektą“, „atskelta“, „netektą“. Vertindami priekabiajai atkreiptume dėmesį, kad septyni publikuotos versijos „ir“, iš kurių tik du atlieka paprastą vienaarūšių sakinio dalių jungimo funkciją, o kiti pavartoti polisindetoniškai, šiuo atveju nėra grakštus sprendimas, greičiau byloja apie išvargtą paklusimą metro taisyklei. Penki anžambemamai tiktų į figūrų vadovėlių, tačiau jie taip pat dirbtinokai forsuoti, nesklan-

³¹ Judita Vaičiūnaitė, *Klajoklė saulė*, p. 99–118.

dūs, ypač palyginus bent su keliais ankstesniais „nenormiškai“ sukirčiuotų eilučių variantais.

Pasak Viktorijos Daujotytės, „[s]eptintojo aštuntojo dešimtmečio lietuvių poezijoje Vaičiūnaitė viena pirmųjų siekė teksto suverenumo. [...] Niekas iš šalies negali eilėraščio paremti. Nei biografija, nei autobiografija“³², o mėginimas eilėraščio genezės apmąstymą susieti su numanoma, iš nutolusių fragmentiškų duomenų rekonstruojama faktine tikrove prieštarauja šiuolaikinės literatūros teorijos nuostatoms, tačiau ryžtamės žengti šia kryptimi. Viena vertus, bado akis, kaip smarkiai autoredegavimas subordinuotas užtekstinei struktūrai, kita vertus, siekiame interpretuoti ne paskelbto teksto reikšmes, o jo kilmės ir raidos aplinkybes. Atrodo, kad kūrinys turėjo prototipą – realų žmogų, realią situaciją ir asmenišką jos suvoktį, nuo kurios Vaičiūnaitė nenorėjo nutolti, kurią išreikšti, *išversti į eilėrašį* jai buvo svarbiau nei poetinė dermė. Juo labiau kad aktorės atlikto vaidmens mitologinė semantika įgalino literatūrinį biografinės referencijos kamufliažą ir drauge daugiaprasmę kūrinio interpretaciją, „[p]ati poetė savo širdį, kurioje grumiasi aistros, dažnai lygindavo su scena“³³.

Tad kas gi anuomet vaidino Elektra antikinių ar modernių dramų spektakliuose? Lietuvoje iki 1971 m., kai, primename, datuotas eilėraštis, jokia pjesė, kurioje figūruoja Elektra, nebuvo statyta³⁴. Geležinės uždangos sąlygomis nei tiesiogiai, nei per televiziją tolesnių šalių teatro gyvenimas tuo laiku lietuviams nebuvo pasiekiamas. Žvilgsnis krypsta į kaimyninę Latviją. Vaičiūnaitė mokėjo latviškai, gausiai vertė latvių poeziją, domėjosi tanykščiu kultūriniu gyvenimu ir buvo ištekėjusi už latvių poeto Hermanio Marģerio Majevskio (1951–2001). Tiesa, 1980 m. sudaryta santuoka tetruko vos kelis mėnesius³⁵.

Kaip tik 1968 m. pabaigoje Sofoklio *Elektra* buvo pastatyta Latvijos nacionaliniame teatre³⁶, o protagonistę vaidino žymiausia tų laikų traginių

³² Viktorija Daujotytė, „Judita Vaičiūnaitė – šviesa iš paveikslo“, in: *Metai*, Vilnius, 2001, Nr. 5–6, p. 91.

³³ Ilona Gražytė-Maziliauskienė, „Mitas kaip savaties veidrodys: Juditos Vaičiūnaitės poezija“, in: Ilona Gražytė-Maziliauskienė, *Idėjų inventorius*, sudarė Solveiga Daugirdaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 221.

³⁴ Dėkoju teatrologei Daivai Šabasevičienei už konsultaciją ir tolesnio tyrimo nuorodas.

³⁵ Ramutė Dragenytė, „Judita Vaičiūnaitė ir Hermanis Marģeris Majevskis“, in: *Metai*, Vilnius, 2006, Nr. 2, in: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/129-2006-nr-2-vasaris/558-ramut-dragenyt-judita-vainait-ir-hermanis-mareris-majevskis#gsc.tab=0>.

³⁶ *Žr. Latvijas Nacionālā teātra 100 gadi*, in: <http://100.teatris.lv/performance/345/356>.

vaidmenų atlikėja Lidija Freimane (1920–1992). Teatro istorikai teigia, kad tai buvo įspūdingiausias jos karjeros vaidmuo³⁷. Aktorės dukra viename interviu prisimena, kad apie tą laiką Freimane patyrė sunkią operaciją ir mini dar ligoninėje teatro vadovo Alfredo Jaunušano duotą pažadą kviesti vaidinti būsimuose spektakliuose³⁸. Ir iš tiesų, net senoje fotografijoje galima įžiūrėti, kad 1970 m. gruodį įvykusios *Piecstāvu pilsēta* (*Penkiaaukštis miestas*) (pagal Vilio Lācio kūrinį) premjeros metu Freimane – įkritusiais skruostais, panašu, po sunkios ligos³⁹.

Epitektinės informacijos apie Vaičiūnaitės kūrybą mąža, nepavyko rasti žinių, kad 1971 m. pradžioje poetė lankėsi Latvijos pajūryje. Tačiau greta eilėraščio „Elektra“⁴⁰ autografų analizės, atskleidusios prispirtinį įsikabinimą į aptartą teminį branduolį ir tapusios impulsu svarstyti mimetinę kūrinio iniciaciją, yra kitų panašaus laiko, į tą patį archyvinį pluoštą patekusių juodraščių, netiesiogiai patvirtinančių poetės viešėjimą Jūrmaloje ankstyvą pavasarį. Antai eilėraštyje, paskelbtame antrašte „Gulbės“⁴¹, o juodraščiuose vadinamame „Ledonešis“, „Pavasaris“, „Ledųėjimo metas“, minimas pliažas, smėlis, ledas ir Lielupė, juosianti Latvijos kurortą⁴². Kūrinyje taip pat ryški ligos, kančios, netekties ir vilties semantika, kuri drauge su nuorodomis į tuščią kurortą ir balandžio mėnesį išskyla dar viename, neskelbtame eilėraštyje „Dingę be žinios“⁴³.

Pasvarstėme, ką gali implikuoti rankraščių tyrimas, tačiau šios mintys vis vien liktų spekuliatyvios net paaiškėjus, kad laiškuose ar dienoraščiuose yra dokumentuotas Vaičiūnaitės pasivaikščiojimas žiemai baigiantis pajūryje prie Jūrmalos menininkų vilos. Literatūros kūrinio radimasis yra slėpi-

³⁷ Žr. Lilija Dzene, *Lidija Freimane*, Rīga: Liesma, 1971.

³⁸ Žr. Līga Blaua, „Lidija Freimane – vienīgā īstā traģēdijas aktrise uz Latvijas teātru skatuves“, in: *Ievas Stāsti*, 2020-04-23, in: <https://www.santa.lv/raksts/personibas/lidija-freimane--vieniga-ista-tragedijas-aktrise-uz-latvijas-teatru-skatuves-33042/>.

³⁹ Žr. *Latvijas Nacionālā teātra 100 gadi*, in: <http://100.teatris.lv/performance/808/819>.

⁴⁰ Įdomu, kad bene paskutinis prieš mirtį Vaičiūnaitės parašytas eilėraštis irgi buvo apie Elektra. Tik ne graikų tragedijų figūrą, o virš seniausios Vilniaus elektrinės pastato esančią merginos skulptūrą – šviesos simbolį; žr. Judita Vaičiūnaitė, „Po Elektros skaisčia statula“, in: *Šiaurės Atėnai*, Vilnius, 2002-02-23.

⁴¹ Judita Vaičiūnaitė, „Gulbės“, in: Judita Vaičiūnaitė, *Klajoklė saulė*, p. 219; knygoje eilėraštis datuotas 1971 m.

⁴² Judita Vaičiūnaitė, [Eilėraščio, paskelbto antrašte „Gulbės“, autografai I, II], in: *LLMA*, f. 78, ap. 1, b. 10, l. 7r, 8r.

⁴³ Judita Vaičiūnaitė, [Eilėraščio „Dingę be žinios“ autografai I, II], in: *LLMA*, f. 78, ap. 1, b. 10, l. 5r, 6r.

nys, kad ir kiek apie jį sužinotume iš tekstinių ir ekstratekstinių duomenų. Genetinės kritikos perspektyvoje Vaičiūnaitės atvejis įdomus kaip socialinių genėzės veiksmų priešpriešinio susidūrimo pavyzdys. Viena vertus, didelė tikimybė, kad eilėraščio katalizatoriaus vaidmenį atliko pažintis su Freimane ir jos gyvenimo istorija. Kita vertus, savaiminį teksto klostymąsi riboja autocenzūros impulsai – dėl atožvalgos į totalitarią kalbos politiką poetė, paisydama kirčiavimo normos, ravėjo natūraliai galvoje sugulančias frazes. Teigdama, kad Vaičiūnaitės poezijos interpretacijai nereikia kontekstinės informacijos, nes „[v]isa, kas svarbu, yra tekste, jo rašte, jo akyse ir ausyse“⁴⁴, Daujotytė turėjo galvoje publikuotus kūrinis. Manytume, kad avantekstinis tyrimas teikia svarbių argumentų kalbėti apie inspiracijos šaltinius, kūrybinės prigimties savitumą ir motyvus, nulėmusius paskelbtų tekstų pavidalą.

AXE SPINES IN A HEDGEROW OF THE TEXT

Summary

The article analyses the drafts of the poems by Judita Vaičiūnaitė from the 1970s. She was an icon of emancipation and free artistic life, but holographs, which have not been studied so far and are very complicated and complex, speak of her linguistic self-censorship. They contain ample signs showing that the poet put much effort into adapting to standard stress. Sometimes doing this she fell into despair. As an example, we have presented the poem 'Féérie'. In the drafts, it consists of two parts. After making considerable corrections to the second part and having already rewritten it in a clean copy, Vaičiūnaitė realised that when she used normative stress in the second line, the metre fell apart. It seems the poet gave up for she published only the first part.

Meanwhile, in the poem published under the title 'Electra', Vaičiūnaitė struggled with normative stress until she reached a satisfactory result. The avant-texte reconstructed from six manuscripts and the published version shows that only the first line and the last word of the poem remained unchanged by the author. It suggests that the creative impulse was of some other nature than textual. Rather than developing a phrase, a consonance, or a poetic metaphor, the poet sought to verbalise a visual motif and a certain narrative construct. The beach in the winter, the actress who played Electra, the illness she overcame, and the start of a new stage of life – these are the structural elements on which the poem is built.

⁴⁴ Viktorija Daujotytė, *op. cit.*, p. 91.

This leads to the assumption that the work had a prototype – a real person, a real situation, and its perception, from which Vaičiūnaitė did not want to depart. At the end of 1968, Sophocles' *Electra* was staged at the Latvian National Theatre, and the role of the protagonist was played by Lidija Freimane. In an interview, her daughter remembers the complicated surgery the actress underwent at that time. The article suggests that the meeting with Freimane in Jūrmala was the poem's genetic trigger. There is almost no epitextual information on Vaičiūnaitė's work. Thus, it was the analysis of the draft holographs that prompted the search for factual data correlating with the plausible extratextual initiation of the poem. The manner of the author's corrections appeared to be too persistently 'clinging' to the thematic nucleus, which implies a reference to reality, while all other textual elements were changed for the reasons of adhering to normative stress.